

УДК [373.3.016:78]:172.16

Поплавська Ю. О. Гуманітарний підхід до навчання дітей музичної грамоти в початковій школі / Ю. О. Поплавська // Педагогічна освіта : теорія і практика : збірник наукових праць/ Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. – Вип.24 (1-2018). – Ч.2. – Кам'янець-Подільський, 2018. – С.131-137 (*Index Copernicus*)

Автор

Поплавська Ю.О.
Поплавская Ю.А.
Poplavska Iuliia

Назва

Гуманітарний підхід до навчання дітей музичної грамоти в початковій школі
Гуманитарный подход к обучению детей музыкальной грамоте в начальной школе
Humanitarian approach to teaching children of musical literacy in primary school

Ключові слова

Освітній процес, гуманітарний підхід, початкова школа, музична освіта, музичне мистецтво, музична грамота.

Образовательный процесс, гуманитарный подход, начальная школа, музыкальное образование, музыкальное искусство, музыкальная грамота.

Educational process, humanitarian approach, primary school, musical education, musical art, musical literacy.

У статті обґрунтовано педагогічну ефективність гуманітарного підходу до навчання музичної грамоти в початковій школі з метою впровадження докорінних змін у формах і методах музичної освіти школярів, підвищення та оновлення статусу музики як незамінного джерела загальнолюдських цінностей.

В статье обосновано педагогическую эффективность гуманитарного подхода к обучению музыкальной грамоте в начальной школе с целью внедрения существенных изменений в формах и методах музыкального образования

школьників, підвищення і оновлення статусу музики як незаменимого джерела загальнолюдських цінностей.

The paper substantiates pedagogical effectiveness of the humanitarian approach to teaching of musical literacy in primary school with the aim of introducing fundamental changes in the forms and methods of musical education of schoolchildren, increase of the status and renewal of the content of musical art as an indispensable source of universal values.

Гуманітаризація суспільного життя – одна з глобальних проблем сучасності, що вимагає від загальноосвітньої школи перегляду змісту наук, які відтворюють, насамперед, філософське світорозуміння і світобачення у свідомості дитини, формують у школярів систему гуманітарного мислення. В різні часи ідеями «олюднення» шкільної освіти, пошуком цікавих прогресивних навчальних технологій переймалися видатні педагоги минулого Я. А. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, С. Шацький та інші, які були переконані у тому, що шкільна система освіти має, насамперед, утверджувати повагу до гідності й розуму, творчого самовияву особистості дитини, виховувати і освічувати людину в цілому, робити її піднесеною, мудрою, великодушною, придатною до справжнього життя [8, с. 175]. Психолого-педагогічні дослідження проблем гуманітаризації освіти розкрили важелі ролі та місця особистості дитини у навчальному процесі, психологічні засади положень гуманістичної педагогіки (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв).

Предметом окремих наукових розробок стали питання “педагогічного інструментування” навчального процесу з пріоритетним значенням включення дітей у систему складних відносин з речами і людьми (Б. Неменський, М. Скаткін). Проблеми гуманізації й гуманітаризації освіти розглядали у своїх працях Ш. Амонашвілі, Г. Балл, Т. Буяльська, М. Бєрулава, І. Бєх, Б. Гершунський, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Кісіль, П. Кононенко, В. Крємінь, Ю. Мальований,

Б. Нестерович, В. Рибалка, М. Романенко, О. Романовський, О. Рудницька, В. Семиченко, Г. Тарасенко, Є. Шиянов та ін. Ґрунтуючись на результатах досліджень, можна стверджувати, що проблема гуманітаризації перш за все передбачає подолання утилітарного, технократичного підходу до освіти з відновленням культуротворчої і особистісно-розвиваючої функцій, з центром тяжіння на суб'єктності людини, її саморозвитку, самобудівництві, виховання її духовності [13, с. 7]. Такий підхід сприяє відродженню духовного потенціалу членів суспільства і нерозривно пов'язана з ідеєю гармонійної особистості, що «удосконалюється у світі».

Величезними можливостями у поновленні духовних цінностей молодішої генерації української держави володіє музичне мистецтво як засіб виховання загальної та музичної культури, основа засвоєння духовно-моральних цінностей людства, чинник глибинних зрушень у моральних надбаннях особистості дитини. В мистецьких предметах, на переконання вчених, навіть знання є емоційними, а отже, гуманними. Саме тому предмети людинознавчі, мистецькі формують відношення до світу в єдності почуття і думки і більше за інші відкриті для розвитку творчої фантазії [5, с. 23].

Проте практика сучасної початкової освіти свідчить про переважання традиційних, догматичних підходів до музичного навчання та виховання, що орієнтує здебільшого на вузькодидактичні, обмежено-прагматичні цілі та завдання. Тому важливим практичним напрямом гуманітарної переорієнтації початкової мистецької освіти є перегляд змісту музичного навчання та виховання дітей, відображення у ньому в доступній формі світової філософської та загальнокультурної спадщини, історії країни, моральних надбань минулих поколінь українського народу.

Метою статті є розкриття суті гуманітарного підходу до початкової музичної освіти, що передбачає підвищення в навчальному процесі статусу музики за умов

докорінного оновлення її змісту, ґрунтовні зміни у формах і методах навчання школярів музичної грамоти.

Ми виходимо з того, що в Україні, відповідно до концептуальних засад «Нової української школи», повинна врешті відбутися радикальна переорієнтація початкової освіти з предметно-змістового принципу навчання основ наук і мистецтв на вивчення цілісної (інтегрованої) картини світу й насамперед — світу культури, світу людини, що забезпечить формування у школярів гуманітарного й системного мислення. Готуючись до певної «життєвої ролі», майбутні громадяни нового українського суспільства повинні брати практичну участь в його культурному середовищі. Ця роль, на думку дослідників, полягає в умінні цінувати культурну і творчу діяльність, участі в ній і розумінні найбільш важливих сторін і аспектів культури, які формують особистість і суспільство [7, с. 9].

Гуманітаризація, з погляду Г. Тарасенко, повинна торкатися, насамперед, процесу викладання мистецьких дисциплін (які традиційно вважають апріорі гуманітарними). Проте не секрет, що навіть гуманітарну дисципліну можна викладати на примітивно-ремісницькому рівні без необхідного заглиблення у світ художніх образів, без належної трансляції ціннісного досвіду людства, акумульованого в мистецькому творі. Гуманітарне викладання мистецтва передбачає системне занурення в художньо-виразну мову мистецтва, системно організовану оцінну діяльність (монологічну і діалогічну), творчу інтерпретацію художніх образів [11, с. 13].

Система заходів, спрямованих на пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті, формах і методах навчання й таким чином на формування особистісної зрілості учнів, розвиток їхніх творчих здібностей [2, с. 77] передбачає використання гуманістичного потенціалу музичного мистецтва як невичерпного джерела загальнолюдських цінностей. Таким чином, головний стратегічний напрямок розвитку системи шкільної освіти лежить на шляху розв'язання

проблеми гуманітарного підходу до визначення ролі мистецьких дисциплін, коли у центрі уваги педагога були б загальнодуховні вартості шкільних предметів: музика, образотворче мистецтво, література, хореографія, кіномистецтво.

Серед предметів гуманітарного циклу музика повинна відігравати одну з провідних ролей в освіті і вихованні молоді, як одне з найбільш людських видів мистецтва, що позитивно впливає як на емоційну, так і розумову сферу особистості [6, с. 5]. Осягнення ж музичного мистецтва школярами, музично-творча пізнавальна діяльність учнів має бути пріоритетом у тандемі учитель-учень. Тому традиційна парадигма музичної освіти *«вчитель-підручник (наочність, вправа, спів)-учень»* повинна бути рішуче замінена на нову: *учень-різноманітна творча художня діяльність-музичні (мистецькі) знання-вчитель*. Саме таким чином побудована система музичної освіти дітей та молоді відповідає завданням гуманізації і гуманітаризації шкільного навчання.

Безперечно, музичний тезаурус, музична грамотність, якою володіє учень, мають величезний стимулюючий вплив не лише на музичні здібності учнів, музичну пам'ять і мислення. Музична обізнаність вдосконалює загальну сенсорну сприйнятливості дитини, спонукає до творчої самореалізації і самовдосконалення у різних галузях науки і культури, розширює можливості цілісного осягнення життєвих явищ. Гуманітарний підхід до вивчення музичної грамоти в початковій школі створює умови більш цікавого і результативного навчання, розвитку та виховання унікальної, цілісної особистості дитини, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей (самоактуалізації), відкрита для сприймання нового досвіду в мистецтві і житті, здатна до свідомого і відповідального вибору у різноманітних життєвих ситуаціях. Надбання особистістю таких якостей є головною метою гуманістичної педагогіки на відміну від формальної передачі учням музичних знань, умінь, навичок і моральних цінностей у традиційній педагогіці.

Гуманітарний підхід (від гуманізм, лат. *humanus*— людський, людяний та *humanitas* – людська природа, освіченість) до навчання музичної грамоти в початковій школі у контексті нашого дослідження тлумачиться як цілісна система гуманізованих педагогічних впливів, що відкриває можливості вільного самовияву почуттів і музично-творчих здібностей молодших школярів, спонукає до цілісного саморозвитку особистості дитини у процесі осягнення художнього смислу і виконання творів музичного мистецтва. Результатом гуманітарного підходу мають стати не лише міцно засвоєні мистецькі знання, розвинуте образно-асоціативне мислення учнів, здатність до творчої самореалізації у різних видах мистецької діяльності, але й правильно скориговане емоційно-ціннісне ставлення дітей до світу, зокрема до природи і соціуму [11].

Основні засади гуманістичної педагогіки, якими керується вчитель музики під час навчання дітей музичної грамоти, мають спрямувати весь навчально-виховний процес у русло людяності, осягнення учнями життєвого смислу мистецтва, вмотивованого опанування музичними знаннями як життєвої необхідності. Створюючи атмосферу вільного творчого, соціального і морального самовияву дитини на уроці музики, вчитель повинен намагатися реалізовувати процес усвідомлення специфіки музичного мистецтва таким чином, щоб викликати у школярів пізнавальний інтерес до музичної діяльності та задоволення, естетичну насолоду від найперших музичних спроб.

Вибудовуючи модель організації засвоєння музичних знань дітьми молодшого шкільного віку з урахуванням гуманітарного підходу педагог має створити сприятливі умови для розвитку мотивації у засвоєнні музичних явищ, елементів музичної мови, нотного запису, термінології. Весь процес осягнення музичного мистецтва має пронизувати «промінь» естетичного ставлення до навколишнього світу, бажання самовдосконалення через «занурення» у катарсичні стани під час спілкування із творами мистецтва. Втім, художнє виховання не передбачає, щоб кожна дитина стала в майбутньому професіоналом. Але тільки

під впливом мистецтва формується естетичний смак дитини — здатність оцінювати всі явища дійсності з точки зору їх естетичної значущості для неї. Навчаючись виражати певний людський смисл творів мистецтва в різних видах діяльності, опановуючи історію виражальної діяльності, яка концентрується в мистецтві та інших видах художньої творчості, дитина одночасно вчиться безпосередньо у сприйманні та переживанні визначати для себе цінність того чи іншого явища життя (а не тільки мистецького твору) [3, с. 101].

Тому в руслі гуманістичних освітянських ідей варто окреслити такі шляхи вивчення музичної грамоти в початковій школі:

- контекстний підхід як система дидактичних форм, методів і засобів, націлених на опанування музичними знаннями, вміннями і навичками з проєкцією на зміст майбутньої життєдіяльності дитини [1];
- катарсична педагогіка (від грец. *katharsis* – у вченні Аристотеля – процес морального очищення людини) – система заходів, цілісної трансформації (ускладнення і піднесення) духовного строю особистості під впливом спеціально організованого навчального заняття або виховного заходу [4];
- використання комплексу мистецтв як основи для цілісного впливу на особистість з опорою на різноманітні почуття і емоції, творчу уяву і фантазію школярів;
- музично-ігрова діяльність як процес соціалізації дитини, створення позитивних афективних станів на уроці;
- творчий метод як трансформація моральних і музично-культурних надбань учнів у мистецькі образи, що інтерпретуються на основі певного життєвого обсягу музичних компетентностей, необхідних для функціонування особистості у життєвому просторі.

Обираючи запропоновані шляхи засвоєння учнями музичної спадщини, необхідного обсягу музичних знань, учитель має надавати цьому процесу інтенсивного характеру, створювати умови для поглиблення компетенції школярів

у даній галузі мистецтва, розширення досвіду сприймання і оцінювання явищ мистецького освоєння минулими поколіннями світу та життя. Використання методів і прийомів організації спілкування дітей з мистецтвом з урахуванням гуманітарного підходу створює перспективи для особливого виховного впливу творів мистецтва і способів їх відтворення. Таким чином, за найсприятливіших умов відбувається самозаглиблення і самооцінка особистості дитини, вперше на прикладах кращих героїв-образів музики з'являються в учнів спроби самовиховання, культивування естетичних способів взаємодії із навколишнім.

Намагаючись дотримуватися головних принципів гуманістичної педагогіки, вчитель повинен пам'ятати слова В. Сухомлинського про сенс музичного виховання, що передбачає, передусім, виховання людини [10, с. 554]. Таким чином, жодна форма або вид музичної діяльності, в тому числі і вивчення музичної грамоти не може бути самоціллю, оскільки не вичерпує завдань, що стоять перед предметом «музика». Тільки їх спрямованість на виховання любові до музики та емоційно-свідоме її переживання, формування у школярів естетичного ставлення до художніх творів і до світу, який в них відображено, може задовольнити сучасні вимоги до цілісного, гармонійно-екологічного розвитку дитини.

Презентуємо авторські прийоми музично-ігрової та творчої діяльності дітей, які дають можливість реалізації гуманітарного підходу до організації процесу засвоєння музичної грамоти, що повинно дати поштовх до трансформації мистецьких компетентностей у сферу особистісних морально-естетичних якостей особистості дитини. Пропонуємо алгоритм гуманітарно-педагогічного вивчення учнями початкових класів (1-2 клас) музичних явищ, елементів музичної мови, складних понять і термінів з музичної грамоти на прикладі твору Д. Кабалевського «Їжачок». Орієнтовні завдання:

- Послухай уважно музичний твір Д. Б. Кабалевського, який присвячений тваринам. Подумай, яка тварина може бути змальована у цьому творі?

- Який настрій викликала у тебе музика? Характер якого лісового мешканця змалював композитор за допомогою музичних фарб?
- Обери із запропонованих віршів той, що відповідає настрою і характеру прослуханої музики:

*На галявці лісовій,
Шарудять в траві густій.
Нагострили колючки -
Це, звичайно, їжачки.*

*Лісовий солодкоїжка
Полюбляє мед й горішки,
У барлозі хоче спати.
Це ж ведмедик вайлуватий.*

- Вибери із запропонованих карток ті, що мають слова-характеристики для оцінки музики твору «Їжачок»:
- Послухай казку і змалюй словесний портрет Їжачка.

Казка про Їжачка.

В одному дивному казковому лісі жив незвичайний Їжачок-штриховичок. Колючки на його спинці були такі ж, як у звичайного їжачка: довгі, гострі, колючі. Їх ще інколи називають голочками. Це справді були тонкі сірі голочки. Незвичайним же було те, що ці голочки були музичні. Коли доторкнутися до будь-якої голочки, що вирости на спинці тваринки, то утвориться музичний звук. Скільки голочок, стільки й звуків.

Усі мешканці лісу дуже любили Їжачка за його добру, веселу вдачу, за те, що можна заграти мелодію на його незвичайних голочках. Але кожний, хто торкався Їжачка, відсмикував лапку, бо голочки були ж колючі, уципливі. Тому й звуки мелодії виходили дуже короткими, уривчастими. Все ж друзям Їжачка хотілося доторкнутися до його спинки. Коли ж це відбувалося – у лісі звучала світла, добра, весела музика Їжачка-штриховичка.

- Скажи, чому Їжачка називали ще й штриховичком? Яким штрихом виконувалися мелодії на голочках тваринки? Придумай закінчення казки про незвичайного Їжачка.
- Послухай ще раз п'єсу «Їжачок» і скажи, який *штрих* використав композитор для створення колючої, енергійної і веселої музики Їжачка (*staccato* – уривчасто). Що хотів зобразити композитор за допомогою штриха *staccato*? (гострі колючки, що захищають маленького лісового мешканця).
- Ігрове завдання: хто швидше і більше підбере слів-характеристик для пояснення слова «*колючий*» (варіанти: болючий, в'їдливий, дошкульний,

кусючий).

- Спробуй описати характер Їжачка (варіанти характеристик: працювятий, добрий, запасливий, маленький, беззахисний)
- Ігрове завдання: хто більше придумає цікавих танцювальних рухів для танку нашого Їжачка у конкурсі «Танцюймо всі».
- Створи власний малюнок веселого працювитого Їжачка, що танцює під музику Д. Кабалевського.
- Виліпи з пластиліну Їжачка та його улюблені ласощі (яблука, ягоди, грибочки, жолуді, горішки). Склади їх у підготовлену паперову чи солом'яну корзинку. Разом з однокласниками створи куточок живої природи. Підготуй місце і для Їжачка.

У результаті виконання низки цікавих музично-творчих та ігрових завдань діти знайомляться не лише з новими музичними термінами, музичним образом лісової тваринки, вони вивчають живу маленьку істоту з позицій гуманітарно-екологічної, естетичної культури, занурюються у світ живої природи, засвоюючи морально-духовні норми співіснування з оточуючим. Зрештою, впровадження цікавих нетрадиційних форм і методів опанування молодшими школярами основ музичної грамоти має ґрунтуватися на гуманістичних підходах і традиціях, коли кожне життєве явище, об'єкт, істота, що сприймаються через призму музичного мистецтва, набувають особливого ціннісного статусу в світобаченні та світовідчутті кожної дитини, надихають малечу на творення та інтерпретацію художніх образів, спонукають засвоїти високоморальні алгоритми взаєностосунків з навколишнім.

У висновку зазначимо, що серйозне підвищення статусу музичного мистецтва в навчальному процесі, докорінне оновлення змісту, осучаснення форм і методів музичного навчання та виховання дитини на основі гуманітарного підходу до початкової музичної освіти невідворотно сприятиме досягненню відчутних результатів у цьому напрямку. Використання гуманітарно-педагогічних

технологій навчання музики надасть яскравого забарвлення пізнавальній діяльності учнів початкових класів, зорієнтує дітей передусім на глибоке усвідомлення емоційно-образного змісту музики з трансформацією у творчі прояви, сприятиме народженню власних оцінних суджень про моральні норми гармонійного співіснування з навколишнім світом.

Педагогічними умовами реалізації гуманітарного підходу до музично-освітнього процесу в початковій школі вважаємо такі:

- сповідування вчителем гуманістичних ідей і поглядів на дитину як найвищу цінність суспільного буття; утвердження поваги до гідності й розуму дитини, вільного вияву її природних людських почуттів і здібностей;
- впровадження демократичного стилю спілкування між учителем та його вихованцями, відмова від авторитарних проявів педагогічного впливу;
- використання форм і методів музично-виховної роботи, які розкривають природні задатки дітей;
- здійснення індивідуального підходу через відбір для самостійної і творчої роботи завдань, націлених на задоволення індивідуальних художніх і життєвих потреб школярів;
- взаємозв'язок різних видів музичної діяльності дітей у процесі засвоєння музично-теоретичного матеріалу;
- використання музично-ігрових форм роботи, які відповідають віковим потребам молодших школярів;
- інтерпретація ціннісно-образного змісту музичних творів за допомогою графічної, образотворчої, предметно-пластичної, драматичної діяльності учнів.

Список використаних джерел:

1. Вербицкий А. А. Игровые формы контекстного обучения / А. А. Вербицкий. – М. : Знание, 1983. – 48 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. –

Київ : Либідь, 1997. – 367 с.

3. Естетичне виховання : довідник / упоряд. Н. О. Яранцева. – К. : Політвидав України, 1988. – 214 с.
4. Карпенко І. На шляхах до нового мислення / І. Карпенко, В. Бологоров // Рад. школа. – 1991. – № 3. – С. 44-50.
5. Неменский Б. Приоритеты на пути гармонизации общего образования / Б. Неменский // Художественное воспитание подрастающего поколения : проблемы и перспективы : сборник трудов / отв. ред. и сост. М. М. Берлинчик и др. – Новосибирск, 1989. – Вып. 13. – С. 19-29.
6. Нестерович Б. І. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Б. І. Нестерович ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2009. – 20 с.
7. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2003. – 272 с.
8. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / сост. и авт. вв. статей А. И. Пискунов. – М. : Просвещение, 1971. – 560 с.
9. Скаткин М. Н. Школа и всестороннее развитие детей / М. Н. Скаткин. – М. : Просвещение, 1980. – 142 с.
10. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти томах / В. О. Сухомлинський ; ред. кол.: О. Г. Дзевєрін та ін. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – С. 280-582.
11. Тарасенко Г. С. Аксіологічний підхід до інтеграції мистецьких дисциплін у контексті гуманітаризації вищої освіти / Г. С. Тарасенко, Б. І. Нестерович // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 21. – С. 12-15.

12. Шацкий С. Т. Что такое клуб? / С. Т. Шацкий // Шацкий С. Т. Избр. пед. соч. : в 2 т. / С. Т. Шацкий ; под ред. Н. П. Кузина, М. Н. Скаткина, В. Н. Шацкой. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 1 – С. 258-266.
13. Шиянов Е. Н. Идея гуманизации образования в контексте отечественных теорий личности / Е. Н. Шиянов, И. Б. Котова. – Ростов-на-Д. : РГПУ, 1995. – 314 с.
14. Якубовская Т. В. Н. Шацкая – музыкант, просветитель педагог, учёный / Т. Л. Якубовская // Музыка в школе. – 1984. – № 1. – С. 47-53.